

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур
Кафедра української філології і методики навчання фахових
дисциплін

**Поліаспектність творчості
Лесі Українки
(до 150-річчя з дня народження)**

Збірник наукових статей і тез

Одеса
Букаєв Вадим Вікторович
2021

УДК 821.161.2.09

П49

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(протокол № 4 від 28 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Гармаш Л. В. – доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри української літератури та журналістики імені професора
Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного
університету Г. С. Сковороди

Поліаспектність творчості Лесі Українки : збірн. наук. статей і
П49 тез. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 188 с.

УДК 821.161.2.09

© Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

переосмислюються, набувають переносного значення, стаючи засобами образного мовлення.

Висновки. Онімія драматичних творів Лесі Українки – то вимріяна поетесою твердая криця, яка надійно слугує побудові вишуканого, високоінтелектуального, геніального цілого.

Література

1. Бойко М. Ф. Словопоказчик драматичних творів Лесі Українки. Київ : Вид-во АНУРСР, 1961. 93 с.

2. Масенко Л. Т. Антична назва в українській поетичній мові. Мовознавство. 1987. №5 С. 55-61.

3. Рисич Л. В. Іншомовні власні імена в «шкільних» творах Лесі Українки. Леся Українка і сучасність : тези доп. та пов. міжнарод. наук.-теорет. конф. Одеса : ОДУ, 1993. С. 88-89.

4. Ставицький О. Драма Лесі Українки «Руфін і Прісцилла» : До питання про творчу історію та ідейний зміст. Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. Т. 3. С. 161-194.

5. Ткаченко О. Б. «Іноземний світ» Лесі Українки. Культура слова. 1990. Вип. 39. С. 10-20.

6. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Київ : Наук.думка, 1975-1979. Т. 1-12.

7. Шумарина Т. Ф., Яковец С. Г. Номинация в художественном тексте: на материале произведений Леси Украинки. Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки:зб. наук. праць. Київ : НМК ВО, 1992. С. 119-122.

*Анна Печарська,
магістрантка 1 року навчання
філологічного факультету
Науковий керівник – д-р філол. наук, доц.
Сподарець Н. В.*

ЕСЕЙ СТЕПАНА ПРОЦЮКА «НАОДИНЦІ З ПОРОЖНЕЧЕЮ» ЯК АВТОРСЬКА ЖАНРОВА МОДЕЛЬ

Постановка проблеми. У сьогоденному різноманітті стилів, течій та напрямів літературної творчості яскраво вирізняються неомодерністи, які продовжують створювати «високу літературу»,

надають українській традиції суб'єктивності, міфологізують її. Український неомодернізм відтворює традиції модернізму і зливається з ним, оскільки тільки тепер цей напрям отримав широкі можливості для розвитку.

Відмовляючись від рацію, автори-неомодерністи орієнтуються на інтуїтивне сприйняття світу, часто в творчості віддаючи перевагу дискурсу «потoku свідомості». Суб'єкти мовлення в таких текстах неомодерністів зазвичай виражають авторську позицію, а «Я-автора» та «Я-героя» ототожнюються. Неомодерністи апелюють до усталеної ієрархії цінностей та схильні до метафізики та містики [12, с. 74].

Стилістика «потoku свідомості» особливо яскраво й повно втілюється в жанрі есею, що набуває широкого розповсюдження в сучасній українській літературі.

Констатуємо це і в есеїстичних практиках Степана Процюка – сучасного письменника-інтелектуала з оригінальним поглядом на справи днів минулих і наше сьогодні. Його есей «Наодинці з порожнечою» розглядаємо як жанрову форму, текстотворення якої визначено домінуючими авторськими інтенціями. Типологічний статус та індивідуальні ознаки такої жанрової форми в художній системі письменника можуть бути з'ясовані з урахуванням особливостей творчого мислення та есеїстичного текстотворення, що й стало предметом нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Літературознавчий словик-довідник» репрезентує жанр есею як «невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми» [7, с. 242]. Йому «властива белетризація зафіксованих індивідуальних вражень, асоціацій чи інформації, отриманої з різних галузей знань, несистематичне поєднання філософських, літературно-критичних, науково-популярних, іноді специфічно наукових елементів» [6, с. 347].

Творчіть нероздільно пов'язана з суспільними умовами та процесами, тому інтерес сучасних письменників до цього жанру пояснюється можливостями сьогодні для вільного висловлювання своїх думок та відстоювання поглядів, оскільки, як зазначає О. Гнатюк, головною особливістю есеїстики є абсолютна інтелектуальна свобода, протистояння будь-яким проявам догматизму, пропаганди, встановленим правилам і нормам [3, с. 8].

Ганна Швець також наголошує, що «есе розвивається там, де є можливість вільно викладати власну точку зору, демонструючи незалежність мислення» [13, с. 15].

Есей як жанрова форма характеризується розвинутим ідейно-тематичним полем, але його типології за цією ознакою носять досить умовний характер. Визначальною в текстотворенні есеїв і відповідно – в їх жанровій ідентифікації є інстанція автора, який спрямований на суб'єктивне висвітлення своїх думок та поглядів з будь-якої проблематики та тематики. Всі дослідники жанру есею одностайні в тому, що найголовніша умова його текстотворення – «наявність яскравій авторській особистості» [4, с. 37].

На думку В. Шкловського, передача певної проблеми як особистого переживання через емоції, враження та досвід у певній мірі наближає есеїстику до записів щоденника, але без прив'язки до певної дати чи часових меж загалом. Ключовою типологічною рисою визначається повна відкритість та невимушеність оповідача у тексті твору [3, с. 32].

Мета нашої статті – розкриття індивідуально-авторських ознак текстотворення в жанровій формі есею Степана Процюка «Наодинці з пороженчею».

Виклад основного матеріалу. Одним із недоліків шкільного навчання є стереотип, що письменник – це той, хто жив давно, його система поглядів давно сформована і чітко визначена, час діяльності – далекий від сучасних реалій. Митці ж «нової формації» активно підтримують зв'язок зі своїм читачем, що допомагає їм залишатися сучасними, цікавими та включеними в новітні суспільні процеси.

С. Процюк, слідуючи цим тенденціям, і в цифровій сфері завойовує своїх читачів за допомогою YouTube-каналу. Він ділиться своїми поглядами та критичними висновками з приводу відомих літературних творів і особистостей, закликає слухачів до активного діалогу та співпраці. Тож не тільки «друковану творчість» цього письменника ми можемо аналізувати з погляду особливостей есеїстичного жанру, а навіть і усну.

Як зазначив у одному з інтерв'ю сам Степан Процюк, «головна мета написання есеїстики, – це спроба дійти до самого себе. Адже дорога ця напрочуд важка, оскільки існує дуже багато оманливих шляхів. Якщо в поезії можна сховатися за ліси метафор, у прозі можна сховатися за рефлексії свого героя, то в есеїстиці не вдасться сховатися. Есеїстка у цьому сенсі найбільш відкрита, найбільш

беззахисна, найбільш автобіографічна. Це дуже важливий момент, який вирізняє її з інших літературних жанрів [1]. Своєрідним випробуванням для письменника стає необхідність відкритися, говорити з читачем напругу, не ховаючись за масками персонажів.

Щодо джерела своєї творчості С.Процюк дає вичерпне пояснення в одному з інтерв'ю: «Я лише хотів би дорости до самого себе. Думаю, що це найважливіше завдання кожної людини – спізнати і зрозуміти свою непідробну внутрішню сутність» [10]. Лише через об'єктивні спроби пізнати себе можна говорити про свідоме сприйняття світу та побудову з ним нових гармонійних зв'язків. Оригінальна природа психологічних, чи навіть психотерапевтичних, есеїв автора перетворює його на «українського С. Кінга, що торгує своїми страхами», але не з метою налякати чи викликати подібні емоції, а як заклик до визнання існування проблеми, надання підтримки та стимулу до свідомих змін.

Значний вплив на всю творчість, зокрема і на есеїстику, справив інтерес митця до психологічної науки. «Для мене література є способом осмислення незглибимої теми – життя людської душі, часто таємниче і своєрідне», – стверджує С. Процюк. «Якщо не став би письменником, хотів би бути психотерапевтом чи лікарем загалом...» [10]. І засобами своєї літератури він стає таким лікарем, оскільки показовою особливістю творчості стає глибинний аналіз психологічного стану письменників, їхніх ментальних травм та комплексів у контексті впливу на подальше життя, кар'єру та творчість, значний акцент на цих моментах.

Як зазначає літературознавець Б. Пастух, в рецензії до роману С. Процюка «Маски опадають повільно», читач не знайде «певну сюжетність, історико-літературні реалії, яких тут майже немає, натомість автор одразу вводить у важкий світ підсвідомого, складні вузли комплексів, провини, фізіологічного світу, містики» [9, с. 112].

Його есеї постають як новий щабель творчості, коли головним об'єктом аналізу стають вже не сторонні люди, а сам письменник. Особливості психологічного есею, що відрізняють його від психологічних творів попередніх періодів, – опис стану не засобами художнього бачення, а спираючись на конкретні наукові праці та вдаючись до їх цитування. Автор вдається до пояснення психологічних поглядів на аналіз особистості в таких працях: Ірвін Ялом «Екзистенційна психотерапія», Ролло Мей есеї «Поранений знахар», дослідженні «Любов і воля», що свідчить про ґрунтовну

попередню роботу. Інтерес до проблеми екзистенційності буття людини привернув увагу С.Процюка і до визнаних митців, що зосередились на пошуках сенсу буття : «Але коли абсурдна людина Камю болісно шукала особистого стоїцизму, світської святості і бунту проти непролазної маразматії, то персонажі Сартра – як і їхній творець – майже не бачили вищого сенсу жити. Що ж, атеїстичний екзистенціалізм звалив на свої кволі плечі надто важкий Сізіфів камінь»[11].

На відміну від письменників-екзистенціалістів есеїст не демонструє проблеми через окрему особистість, що переживає конфлікт зі світом, а виступає цим виразником сам. Це сприяє об'єктивізації та прилучає читача до проблем реальної людини «з плоті і крові». Для цього необхідна велика мужність: «Мужність Степана Процюка – нелукаво глянути в очі зяючій порожнечі. Мужність вжахнутися і відмовитися від запрошення на карнавал» [8].

Складні психологічні саморефлексії автора і стали предметом його есею «Наодинці з порожнечею». Його жанрову аналітику проведемо з урахуванням розробок Максима Балаклицького. Проаналізувавши численні праці дослідників та журналістів, він узагальнив основні жанротвірні ознаки есею [3, с. 28]. Поглянемо, як вони репрезентовані в есеїстичній творчості С. Процюка на прикладі есею «Наодинці з порожнечею».

Має місце «особистісний характер мотивації, сприйняття й висвітлення предмета зображення» письменника його власним розумінням та світовідчуттям, що не стільки демонструє знання автора, як його внутрішні відчуття відповідно до певного явища. В есеї С. Процюка відбувається викриття власних страхів, що носить глибоко суб'єктивний характер. «Я, буває, боюся темряви чи відчинених – нарозтвір! – дверей, несподіваних, телефонних дзвінків із поганими новинами, старіння та сивини у волоссі. Проте найдужче боюся самотності. Ізоляції» [11], – таку думку С. Процюк подає в своєму есеї, що демонструє особистий негативний досвід та переживання, що набувають найбільшої концентрації саме в таких умовах.

Значною відмінністю від творів інших жанрів С. Процюка є «репрезентація предмета мовлення за допомогою асоціативно-емоційної структурної основи». Автор записує потік асоціацій, які в нього викликає та чи інша ситуація. Можна чітко простежити зв'язок картин свідомості з внутрішніми відчуттями: «Я встав і викурив дві

цигарки підряд. Здавалося, що поруч оселилося щось зловісне. У будинку стояла така тиша, мовби я йшов нічною пустелею. Згадалося, що на кухні, де я вдихаю канцерогенні випари впереміш із ніотином, кілька років тому помер, здається, від інфаркту, син колишніх господарів» [11]. Переживання емоційного спустошення, самотності викликає відчуття чогось зловісного та навиває спогади про смерть.

Важливою деталлю, що поєднує письменника та його читача, постає спільне соціокультурне середовище, наявність близької системи знань та уявлень, «можливість виходу в загальнокультурний контекст фонових знань адресата». До прикладу в есеї Процюка представлено добірку самовбивчих та смертельних випадків, що трапилися з відомими творчими людьми. Загалом вони не потребують додаткових поясень та складають систему кругозору освіченої людини: «Сіндзю Стефана Цвейга і його молодій дружини... Веронал професора Акутагави... Алкогольна мотузка Єсеніна... Передсмертна записка Маяковського, сповнена замежового відчаю... Наповнений газом робочий кабінет Ясунарі Кавабати... Боротьба із останньою маскою старого Хема... Садо-мазохістичний театр і водночас трагедія відходу Юкіо Місіми... Тіло мучениці Марини Цветаєвої, що вільно розгойдується на імпровізованій шибениці; її син, що сказав після похорону: «Марина Ивановна поступила логично»... Смертельна доза морфію Джека Лондона... Чоловіків у кілька разів більше, може тому, що жінки є ліпшими майстринями терпіти і чекати...» [11].

Найяскравішим елементом есеїстичного письма Процюка, що часом викликає значне здивування через несподівані зміни інформаційних рядів, стає «невимушеність потоку мовлення – вільна асоціативна композиція». Дискурс потоку свідомості та метафоричність письма сприяють глибокому зануренню читача в світ авторського «Я»: «Мені здається, що надто важливим є не співати коліскових тривозі, яка причаїлася, мов Везувій, всередині кожного. Важливо міцно тримати цього лева за гриву, поволі перетворюючи його на кошеня. Хоч воно завжди може стати тигром. І в цьому одна із найбільших таємниць – свавільність і непередбачуваність нашого «Я», його довільний броунівський рух» [11]. Магія перетворення ілюструє динаміку внутрішніх відчуттів. Так, в авторському світі тривога перетворилась на сплячий вулкан, потім одночасно на лева та тигра, а потім – на абстрактну фізичну величину.

Есей постає засобом демонстрацій свідомого відношення та психологічних реакцій наратора до певних ідей та думок, що зумовлює «підвищену модальність тексту». Письменницька модальність переконання виражена через синтаксичні конструкції типу «я переконаний на 100%», «розумію, що...», «я не вірю», «знаю», «мені здається» та ін. Цей перелік можна продовжувати і далі [11].

Довільна композиція тексту, асоціативна мова, вільна думка оповідача та емоційний відгук читача створюють унікальний діалог між адресатом та світом авторського Я, бо, як відомо, текст творить не тільки автор, а і реципієнт, поєднуючи його зі своїм неповторним особистим досвідом. Саме завдяки цим особливостям есеїстичного текстотворення С. Процюк виступає в чомусь людиною з натовпу, яка перша знайшла сміливість висловити те, що турбує багатьох. Це допомагає читачеві не залишатись байдужим до проблеми та сприймати текст як щось дуже значуще, особисте, давно підсвідомо відчуте.

Висновки. Отже, Степан Процюк виступає яскравим представником сучасної української літератури, що отримала можливість розвиватися в повній мірі. Критика справедливо визначає типологічний статус його літературного доробку у відповідності з парадигмами «постмодерної екзистенційно-психоаналітичної літератури» [8]. Певні модуси творчого мислення письменника, а саме: інтелектуалізм, філософічність, психоаналітична рефлексія, поетичність, асоціативність, епатажність, інтимність стали визначальними у формуванні особливостей як плану змісту, так і плану вираження есею Степана Процюка «Наодинці з порожнечою». Ця схильність свідомості письменника – визначальний фактор есеїстичного текстотворення. Канонічній жанровій формі есею Процюк надав авторське текстуальне втілення, наблизивши її до індивідуально маркованого психоаналітичного дискурсу.

Творчість письменника – невід’ємна складова сучасного літературного процесу.

Література

1. Аналіз крові дубів і левів під час подорожі крізь туман: [інтерв’ю] / І. Андрусак, С. Процюк, І. Ципердюк; провів інтерв’ю Л. Петренко. *ZAXID.NET*. 2011. URL: <http://zaxid.net/home/showSingleNe>

ws.do?analiz_krovi_dubiv_i_leviv_pid_chas_podorozhi_kriz_tuman&objektId=1124965

2. Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр : навч.-метод. посіб. зі спец. «Журналістика». Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. С. 74.

3. Гнатюк О. Межі й безмежжя літератури : [вступна стаття]. *12 польських есеїв* / упор. О. Гнатюк. Київ : Критика, 2001. С. 7-17.

4. Квіт С. М. Основи герменевтики : навчальний посібник. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 192 с.

5. Колір справжності Степана Процюка : інтелект-реліз / укладач Н. І. Фенько. Полтава : Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олеса Гончара. 2018. 16 с.

6. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.

7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : Академія, 2006. 752 с.

8. «Нова дегенерація»: Іван Андрусяк, Степан Процюк, Іван Ципердюк / упоряд. Л. Малиновська. Луцьк : *Дайджест. Волин. обл. б-ка для юнацтва*, 2012. 27 с.

9. Пастух Б. Психографія в шатах слова. *Слово і час*. 2013. № 3. С. 97-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2013_3_13.

10. Процюк Степан. *Видавництво Грані-Т*. URL: <http://www.granit.com.ua/ukr/authors/33/>

11. Процюк С. Наодинці з порожнечою. URL: http://bukvoid.com.ua/library/stepan_protsyuk/naodintsi_z_porozhnecheyu/

12. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 248 с.

13. Швець Г. Д. Есеїстика Василя Барки : жанрова специфіка та проблематика : дис. канд. філол. наук. Київський націон. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 166 с.